

SHAXSNING AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH KONSEPSIYASI

¹To'rayev Dilmurod Shokir o'g'li

Termiz davlat universiteti,

"Amaliy matematika va informatika" kafedrasi o'qituvchisi,

²Aliyeva Rayxon Panji qizi

Termiz davlat universiteti,

"Amaliy matematika (sohalar bo'yicha)" yo'nalishi magistri,

³Norboboyeva Dilrabo Alisherovna

Termiz shahar 15-sonli umumta'lim maktabi o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7505672>

ARTICLE INFO

Received: 25th December 2022

Accepted: 04th January 2023

Online: 05th January 2023

KEY WORDS

Maqolada ta'lim va kutubxona muassasalarida shaxsning axborot madaniyatini shakllantirish konsepsiyasini ishlab chiqish masalasi muhokama qilinadi.

ABSTRACT

Maqolada ta'lim va kutubxona muassasalarida shaxsning axborot madaniyatini shakllantirish konsepsiyasini ishlab chiqish masalasi muhokama qilinadi.

KIRISH

Mamlakatimizda axborot madaniyatining mustaqil ilmiy yo'nalish va ta'lim amaliyoti sifatida shakllanishi axborotning ijtimoiy taraqqiyotdagi fundamental rolini anglash; ma'lumotlar hajmining ko'payishi; jamiyatni axborotlashtirish va axborot texnologiyalarini rivojlantirish; axborot jamiyatining rivojlanishi bilan bog'liq. Insoniyatning axborot jamiyati davriga kirishi nafaqat telekommunikatsiya tizimlari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, balki hayotning sifat jihatidan yangi, axborot muhitini yaratish bilan ham tavsiflanadi. Ko'plab insonlar nafaqat ma'lumotlarning passiv iste'molchilari, balki axborot resurslari va xizmatlarini ishlab chiqaruvchilari sifatida ma'lumotlar almashinuviga qiziqishlari ortib bormoqda. Axborot jamiyati "yuqori texnologiyalar" bilan mustahkam bog'langan. Bunday jamiyatda insondan ijodkorlik qobiliyati talab qilinadi, hamda bilimga talab ortadi. Butun yer usti sivilizatsiyasi miqyosidagi global vazifa – odamlarni yuqori avtomatlashtirilgan axborot muhitida yangi hayot sharoitlari va kasbiy faoliyatga o'z vaqtida tayyorlash, ularni ushbu muhitda mustaqil harakat qilishga va uning imkoniyatlaridan samarali foydalanishga, hamda o'zlarini salbiy ta'sirlardan himoya qilishga o'rgatishdan iborat.

Shuni ta'kidlash kerakki, individual talabalarning barqaror yuqori natijalari ular uchun individual fan traektoriyasini qurish imkonini beradi [2].

ASOSIY QISM

Shaxsning axborot madaniyatini shakllantirish konsepsiyasining mohiyati.

Konsepsiyaning mohiyati shundan iboratki, jamiyatning axborot madaniyati darajasini ommaviy ravishda oshirish faqat zamonaviy axborot iste'molchilari uchun maxsus

tayyorgarlikni tashkil etish, ya'ni axborot ta'limini tashkil etish orqali mumkin bo'ladi. Faqatgina maxsus tayyorgarlik ya'ni axborot ta'limi insonga dunyo kutubxonalari, axborot markazlari, arxivlari, muzeylarida jamlangan axborot resurslari va madaniy qadriyatlardan real foydalanishni kafolatlaydi. Shu bilan birga, axborot jamiyatining ajralmas atributlari bo'lgan kompyuterlar va aloqa kanallarining mavjudligi kabi maxsus axborot tayyorgarligining mavjudligi, shaxsning zarur axborot madaniyati darajasi muhimdir. Shuni ta'kidlash kerakki, na kompyuter savodxonligi, na kitobxonlik madaniyati, na kutubxona-bibliografik savodxonlik, yakka holda, insonga zamonaviy axborot jamiyatida o'zini ishonchli his qilish imkoniyatini bermaydi. Bu barcha bilimlarni sintez qilish kerak, ular birgalikda shaxsning axborot madaniyatini tashkil qiladi. Shaxsning axborot madaniyatini shakllantirish uchun ishlab chiqilgan kontseptsiya va texnologiya zahirida aynan shu g'oya yotadi.

Ma'lumki, kontseptsiya (lotincha conceptio – tushunish, tizim) – bu qarashlar tizimi, ob'ekt, jarayon, hodisani tushunish, izohlashning ma'lum usuli, ularni tizimli qamrab olishning yetakchi g'oyasidir. Har qanday konsepsiyaning zahirida asosiy tushunchaning aniq ta'rifi yotadi. Bu "axborot madaniyati" kabi murakkab va ko'p qiymatli hodisa uchun fundamental ahamiyatga ega. Shu bilan birga, kutubxonalar va ta'lim muassasalarining ushbu yo'nalishdagi amaliy ishlarini tashkil etish uchun terminologik aniqlikni joriy etish va zamonaviy jamiyatda axborot madaniyatini shakllantirish bilan bog'liq muammolarning butun majmuasini aks ettiruvchi ta'rifni ishlab chiqish allaqachon zarur. Shu munosabat bilan "shaxsning axborot madaniyati" tushunchasining amaliy ta'rifi va talqinini keltirib o'tish mumkin.

Shaxsning axborot madaniyati inson umumiy madaniyatining tarkibiy qismlaridan biridir; ham an'anaviy, ham yangi axborot texnologiyalaridan foydalangan holda individual axborot ehtiyojlarini optimal qondirish uchun maqsadli mustaqil faoliyatni ta'minlovchi axborot dunyoqarashi va bilim va ko'nikmalar tizimi. Muvaffaqiyatli professional va noprofessional faoliyatning eng muhim omili - axborot jamiyatida shaxsning ijtimoiy xavfsizligi hisoblanadi.

Shaxsning axborot madaniyati – bu axborot dunyoqarashi, axborot savodxonligi va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) sohasidagi savodxonlik uyushmasidan tashkil topgan, inson umumiy madaniyatining bir qismidir.

"Shaxsning axborot madaniyati" tushunchasini talqin qilishda axborot dunyoqarashi alohida o'rin tutadi. Axborot dunyoqarashi - bu insonning axborot olami va undagi o'zni haqidagi qarashlari tizimidir. Axborot dunyoqarashiga e'tiqodlar, ideallar, bilish va faoliyat tamoyillari kiradi. Ushbu tizim axborot asrida shaxs, ijtimoiy guruh va umuman jamiyatning turmush tarzi qadriyatlarida ifodalanadi. Axborot dunyoqarashi inson faoliyatining motivatsiyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu uning axborot ta'limining muvaffaqiyatini belgilaydi. "Axborot dunyoqarashi" tushunchasining joriy etilishi an'anaviy kitob (kutubxona) va yangi, kompyuter axborot madaniyatining yaxlitligini ta'minlash imkonini beradi. "Shaxsning axborot madaniyati" tushunchasidan foydalanish axborot jamiyatida ikki qutbli madaniyat – texnokratik va gumanitar – qarama-qarshilikdan qochish imkonini beradi.

"Shaxsning axborot madaniyati" tushunchasining afzalliklari:

- shaxsning axborot ta'limi uchun motivatsiyani ta'minlaydigan dunyoqarash komponentining mavjudligi;
- shaxsning axborot tayyorgarligini har tomonlama yoritish: an'anaviy kitob va yangi, kompyuter axborot madaniyatini sintez qilish;

- shaxsni axborot tayyorlash ob'ektlariga muvofiqligi;
- texnokratik va gumanitar madaniyatlarning uzviy birligi.

Axborot ta'limini tashkil etishning umumiy uslubiy tamoyillari. Axborot ta'limini samarali tashkil etish faqat quyidagi tamoyillarga rioya qilingan taqdirdagina mumkin bo'ladi:

- madaniy yondashuv tamoyili;
- tizimli yondashuv tamoyili;
- integratsiya tamoyili;
- faoliyatga yondashuv tamoyili;
- texnologik yondashuv tamoyili;
- uzluksizlik tamoyili.

Madaniy yondashuv tamoyili "axborot" va "madaniyat" kategoriyalari o'rtasidagi chuqur o'zaro ta'sirni anglash, axborot madaniyati umuminsoniy madaniyatning ajralmas qismi ekanligi haqidagi g'oyaga asoslanadi. Madaniy yondashuv nuqtai nazaridan, axborot madaniyati shaxsning dunyoqarashini va uning qadriyat yo'nalishlarini shakllantiradi, axborot madaniyati elementi sifatida ma'naviy qadriyatlarni ilm-fan va texnika taraqqiyoti tomonidan hayotga tatbiq etilgan yutuqlar bilan insoniylikdan mahrum qilish va almashtirishga, axborot jamiyatida yangi axborot texnologiyalarining misli ko'rilmagan o'sishi va rivojlanishiga yo'l qo'ymaydi.

Tizimli yondashuv tamoyili axborot madaniyati hodisasini aks ettirishning yaxlitligini ta'minlashga, yagona uslubiy bazani joriy etish orqali uning kutubxona-bibliografik bilimlar, kitobxonlik madaniyati kabi an'anaviy tarkibiy qismlarini ko'rib chiqishda izolyatsiyani bartaraf etishga imkon beradi.

Faoliyatga yondashuv tamoyili shuni anglatadiki, shaxsning axborot madaniyatini shakllantirish maktab o'quvchisi, talaba, o'qituvchiga kutubxona, axborot xizmati yoki kompyuter qanday ishlashini tushuntirishga harakat qiladigan kutubxonachi, axborot xodimi pozitsiyasidan qurilmaydi, uni kutubxona-bibliografik, axborot, kompyuter texnologiyalarining nozik jihatlariga, lekin foydalanuvchi, axborot iste'molchisi pozitsiyasidan kelib chiqib, u o'zining ta'lim, kasbiy yoki bo'sh vaqtini o'tkazish jarayonida hal qilishi kerak bo'lgan axborot vazifalariga asoslanadi.

Texnologik yondashuv tamoyili shaxsning axborot madaniyatini shakllantirishni pedagogik texnologiya sifatida, shu jumladan, berilgan natijaga erishishni ta'minlaydigan muayyan usul va vositalar majmuasini ko'rib chiqish imkonini beradi. U yakuniy natijaning batafsil ta'rifini va belgilangan parametrlarga ega mahsulotlarni olish uchun asos sifatida uning aniqligini majburiy nazorat qilishni o'z ichiga oladi. Bu holda majburiy talablar olingan natijalarning ommaviy xarakteri va takrorlanishi hisoblanadi. Ushbu talablarning buzilishi va berilgan texnologik zanjirda kamida bitta elementning yo'qligi muqarrar ravishda natijalar sifatining pasayishiga olib keladi.

Integratsiya tamoyili har biri o'ziga xos xususiyatlarga muvofiq ta'lim va kutubxona va axborot muassasalarining uzviy o'zaro ta'siriga yo'naltirilgan holda shaxsning axborot madaniyatini shakllantirishning yagona strategiyasi va taktikasini yaratishga imkon beradi, hamda axborot umumiy ta'limning ishtirokchisi bo'lishga chaqiriladi. Ushbu tamoyilning amalga oshirilishi umumiy maqsadga erishish - shaxsning axborot madaniyatini shakllantirish

uchun ushbu ijtimoiy institutlarning birgalikdagi faoliyatini uyg'unlashtirish istiqbollarini ochadi.

Uzluksizlik tamoyili shaxsning axborot madaniyatini shakllantirish uchun uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'limlari (maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus, oliy, oliy o'quv yurtidan keyingi) imkoniyatlaridan foydalanishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, ushbu bo'g'inlarning har birida axborot madaniyati asoslarini o'qitish majburiy va maxsus tashkil etilishi kerak.

Axborot ta'limini tashkil etish shartlari. Birinchi shart. Talabalar o'rtasida axborotning o'zini-o'zi ta'minlash sohasidagi bilim va ko'nikmalarning to'liq tizimini shakllantirishga mo'ljallangan "Shaxsiy axborot madaniyati asoslari" maxsus o'quv intizomini barcha daraja va darajadagi ta'lim muassasalarining o'quv rejalariga kiritish. Ushbu o'quv intizomi ta'lim muassasalarining o'quv rejaları tuzilmasida majburiy maqomga ega bo'lishi kerak.

Ikkinchi shart. O'quv va dastur (tematik rejalar, o'quv dasturlari), o'quv va nazariy (darsliklar, o'quv qo'llanmalar), o'quv va amaliy (mashqlar to'plami, amaliy topshiriqlar, seminarlar, treninglar, ishbilarmon o'yinlar va boshqalar), o'quv va uslubiy yordamning mavjudligi (uslubiy ishlanma darslar, amaliy mashg'ulotlar va boshqalar); axborot madaniyati darajasini diagnostika qilish va o'quv materialini o'zlashtirish darajasini nazorat qilish (sinov) vositalari. O'quv materiallarining dominant komponenti texnologik bilimlarni shakllantiradigan ma'lumotlar bo'lishi kerak, unda har bir aniq axborot mahsuloti yoki jarayoni uchun "buni qanday qilish kerak?" degan savolga javob mavjud bo'lishi kerak. Axborot madaniyatini shakllantirishni ta'minlaydigan o'quv adabiyotlarining bir qismi sifatida adabiyotlar ham an'anaviy, ham elektron ko'rinishda taqdim etilishi kerak, ular ham o'qiydiganlar, ham o'qiyotganlar uchun mo'ljallangan. "Shaxsiy ma'lumotlar madaniyati asoslari" kursining o'ziga xos xususiyati - bu tinglovchilarning muayyan toifalariga: maktab o'quvchilari, talabalar, o'qituvchilar va boshqalarga qaratilgan.

Uchinchi shart. Tarqatilgan axborot-ta'lim muhitidan, shu jumladan axborot resurslaridan (hujjatlar va axborot nashrlari fondlari, an'anaviy va elektron kutubxona kataloglari), kompyuter texnikasi, mahalliy va jahon axborot resurslariga masofaviy kirish vositalaridan foydalanish. Ushbu axborot va ta'lim muhitining "tarqalishi" uning tarkibiy qismlari kutubxonada ham, axborot va ta'lim muassasalarida ham to'planganligidan iborat. Axborot ta'limi va ma'rifatini tashkil etishda kutubxonalar va ta'lim muassasalarining o'zaro hamkorligini zamonaviy inson o'zining axborot madaniyati darajasini oshirish uchun ma'lumot olishi kerak bo'lgan aloqa idishlariga o'xshatish mumkin.

To'rtinchi shart. Turli toifadagi tinglovchilar bilan "Shaxsiy ma'lumotlar madaniyati asoslari" kursi bo'yicha kasbiy asosda mashg'ulotlar olib borishga qodir kadrlarni maxsus tayyorlashni tashkil etish. Ushbu muammoni hal qilish o'qituvchilar (ma'ruzachilar) va kutubxonachilarning (axborot xodimlari) kasbiy salohiyatidan foydalanish orqali mumkin. Axborot ta'limi xodimlarini tayyorlashning asosiy vazifasi kontseptual apparatning birligini ta'minlaydigan uslubiy yondashuv asosida shaxsning axborot madaniyatini shakllantirishning ikkala texnologiyasini ham o'zlashtirishdan iborat bo'lishi kerak. Shu bilan birga, o'qituvchi uchun axborot bilan kasbiy ishlash asoslarini, jamiytdagi hujjatli axborot oqimlari faoliyatining umumiy qonuniyatlarini va samarali ma'lumot izlash mezonlarini bilish, texnikaga ega bo'lish printsiplari jihatdan va axborotni analitik va sintetik qayta ishlash

usullari muhimdir. Eng kichik fuqarolardan tortib to kattalargacha bo'lgan turli toifadagi talabalarning axborot madaniyatini shakllantirishga da'vat etilgan kutubxonachilarning kasbiy tayyorgarligi psixologik-pedagogik komponent bilan, shu jumladan o'qitish usullari va vositalarini o'rganish bilan kuchaytirilishi kerak.

References:

1. Генкина Н.И., Колкова Н.И., Стародубова Г.А., Уленко Ю.В. Формирование информационной культуры личности: Теоретическое обоснование и моделирование содержания учебной дисциплины. Москва – 2006. С. 55–65.
2. Aliyeva R. P. Elektron ta'lim resurslari vositasida o'quvchilarda axborot madaniyatni shakllantirish. International scientific journal of "SCIENCE AND INNOVATION", 2022, P. 329-333.
3. Смирнова И. Н. Формирование информационной культуры обучающихся посредством реализации электронных образовательных ресурсов на уроке. Психология и педагогика служебной деятельности. 2/2021. С. 150–152.
4. Smirnova I. N. Informatization of personalized learning in the context of digitalization of the social sphere of society and education//Questions of pedagogy. 2020. No. 9-2. pp. 239-241.
5. Smirnova I. N. Pedagogical conditions for the development of cognitive thinking in computer science lessons at the propaedeutic level //In the collection: Information technologies in the process of training a modern specialist. Interuniversity collection of scientific papers. Lipetsk, 2020. P. 164-167.